

Erken Modern Dönem Etno-Politikası: Şerefhân'ın *Şerefname*'si ve Kürt Beyleri

Djene Bajalan*

Giriş

Şerefhân Bitlisi tarafından yazılan ve 1597 yılında tamamlanan *Şerefname*, Ortadoğu'nun Kürt sorunu etrafında dönen siyaseten yüklü tartışmalar sayesinde anlamı belirsizleşmiş, uzun bir süreden beri yanlış anlaşılmış bir metin olmuştur. Kürt milliyetçileri uzun bir süredir *Şerefname*'yi 'milliyetçi tarih' olarak, Şerefhân'ı da milliyetçi bir figür olarak görmüştür. Kürt milliyetçilerinin Şerefhân'ı Kürt bağımsızlığının ve ulusal davasının sembolü olarak kullanmasına bir örnek, Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi başkenti Erbil'de kendisinin ismi ile onurlandırılan bir kültür merkezidir. Benzer bir şekilde, İstanbul'da, şehrin kalbi Beyoğlu semtinde bulunan Mezopotamya Kültür Merkezi'ni ziyaret edenler, *Şerefname*'nin (modern bir Kürtçe çevirisiyle) en görünür ürünlerden biri olduğunu ve PKK'nin cezaevinde bulunan önderi Abdullah Öcalan'ın eserlerinin yanında satıldığını görebilir. Fakat aşağıda görüleceği gibi, Şerefhân'ı milliyetçi bir kahraman olarak gören bu anlayış hatalıdır. *Şerefname*'nin Kürt milliyetçiliği tarafından sembolik bir kaynak haline getirilmesinin ve geneliyle bir 'Kürt' eseri olarak sınıflandırılmasının akademik bir sonucu ise eserin Osmanlı dünyası içinde bir bağlama yerleştirilmiş olmasıdır. Bu makalenin çabası ise *Şerefname*'yi Osmanlı siyasi bağlamına yerleştirmek ve bu önemli metnin arkasındaki siyasi mesajı ortaya çıkarmaya çalışmak olacaktır.

Şerefname'yi Bir Bağlama Yerleştirmek

Şerefname'ye geçmeden önce, Şerefhân'ın kim olduğunu ve içinde yazdığı siyasi durumu saptamak gerekiyor. Görüldüğü kadarıyla, eğitilmiş Osmanlı çevrelerindeki ünlü 17. yüzyıl coğrafyacısı Hacı Halife Kâtip Çelebi'nin biyog-

* İstanbul Bilgi Üniversitesi Tarih Bölümü Araştırma Görevlisi.

rafik sözlüğü *Kashf al-zumun*'da kendisine küçük bir yer verilmiş. Ayrıca Kâtip Çelebi, *Şerefname* başlığı altında şöyle yazıyor:

“Mir Sharaf olarak bilinen Sharaf Khan al-Bidlisi'nin tarihi. Kitap Fars dilinde ve Kürt beyleri ve hükümdarlarını bölüm bölüm anlatıyor, sonra ise (Hicri takvimde) 1005 yılında kadar kronolojik sırada, Osmanlı ve Safevi hanedanlıklarından bahsediyor.” (Khalifa,1837)

Bitlis hanedanlığından geliyor olmasına rağmen, Şerefhan, atalarının yurdundan uzakta, sürgünde, batı İran'ın Qara-Rud şehrinde 1543 yılında doğdu (Naficy, 2008). Doğduğunda, babası Mir Şams al-Din Osmanlılar tarafından tahtından edilmiş ve Safevi hükümdarlığında sığınma aramaktaydı. Stratejik açıdan önemli olan itibarlı Bitlis hanedanlığının bir evladı olan Şerefhan, Safevi Şahı Tahmasp'ın (1524-1576) himayesi altında, Şah'ın oğulları ile beraber imparatorluk hanesinde yetişti. On ikinci yaşında kendisine üç yıl boyunca sahip olacağı 'Kürtlerin Amiri' rütbesi verildi (Naficy, 2008). Gençliğinde Safevi ordusunda görev aldı; Ki'i hanedanlığının son prensi, Safevilere karşı isyan eden Han Ahmet Han'a (1536-1611) karşı gerçekleştirilen ve başarılı olan 1568 Gilan seferine katıldı. Şah II. İsmail'in (1576-1578) tahta geçmesinden sonra, 33 yaşındaki Şerefhan yeniden onurlandırıldı ve Kuzeydoğu Anadolu'da bulunan Nahçvan'ın valiliği ve 'amir al-umara al-Akrad' (Kürtlerin yüce komutanı) ünvanıyla ödüllendirildi. Şerefhan daha sonra Safevi hamilerini terk ederek, Hüsrev Paşa'nın muzaffer Osmanlı ordusuna sığındı. Bunun karşılığında 'Han' ünvanı ile ödüllendirildi ve kendisine -içinde *Şerefname*'yi yazacağı- atalarının memleketi Bitlis'in hükümdarlığı verildi.

Bitlis Hanedanlığı'nın Safevi sarayından gördüğü ayrıcalıklı muamele, Doğu Anadolu'nun erişilmez Kürt bölgeleri üzerine gerçekleşen Osmanlı-Safevi çatışmalarında kullanılan taktikler hakkında önemli fikirler sunduğu için oldukça ilginç. Bu iki imparatorluk sadece birbirine savaş açmadılar. Siyasi dengeyi belirlemeye yönelik davrandılar ve sıkça Osmanlı-İran sınırında bulunan -pek çoğu da Kürt beyleri olan- yerel yöneticiler ile uzlaştılar. Rhoads Murphy'nin belirttiği gibi, Kürt müttefikler, Osmanlı ordusuna lojistik ve nakli destek ile keşifler için bilgi sağlayarak dengeyi Osmanlı lehine çevirebiliyorlardı (Murphy, 2003:191). Gerçekten de bu uzlaşma siyaseti (*İstimalet*) Osmanlı-Safevi çatışmasının ilk yıllarında Osmanlılara yarardı.

Safevi Şahı İsmail, 16. yüzyıl başında Akkoyunluları Kürdistan'ın hükümdarlığından men edince, Kürt beylerinin yerine Kızılbaş diye bilinen kendi destekçilerini getirdi. Şah'ın bonkörlüğünden faydalanacak kadar şanslı olan yerel liderler ise, Diyarbekir'in Akkoyunlu eski hükümdarı Musullu Emir Bey gibi, tebaiyetlerini ilan ettikten sonra konularından edilip uzak vilayetlere gönderiliyorlardı (Bruinessen,1992:140). Fakat bazen tebaiyet bile yeterli olmuyordu. *Şerefname*, -Hoy'da yaz dinlemesine çekilmiş olan- Şah'a bağlılıklarının garantisini vermek için giden on altı Kürt aşiret liderinin bir hikâyesini anlatır. Aşiret liderleri Hoy'a ayak basınca İsmail onları rehin alır ve kendi adamlarını onların yerlerini almaları için yollar (Bruinessen,1992:141).

II. Bayezid'in hükümdarlığının (1481-1512) son zamanlarında Osmanlı-Safe-

vi çatışması patlak verdiğinde, Osmanlılar daha liberal bir siyaset izleyerek Kürt seçkinlerinin memnuniyetsizliğinden faydalandılar. Osmanlı sarayına hizmet eden bir yetkili olan İdris Bitlisi'nin tavsiyeleri burada merkezi bir rol oynamış görünüyor. İdris Bitlisi Akkoyunlular'ın eski Nişancılarından idi ve daha sonra İkinci Bayezid'in sarayında vakanüvislik görevini yaptı (Menage, 2008). I. Selim (1512-1520) döneminde, Kürtlerin durumları hakkında sahip olduğu mahrem bilgiler –tahtlarından indirilmekte olan- Kürt liderleri ile ilişki kurmasını sağladı. Selim Doğu Seferleri'ne başlamadan önce İdris Bitlisi yirmi kadar Kürt liderinin tebaiyetini güvence altına almıştı (Bruinessen, 1992:138-140-143). I. Selim, Kürtlerin desteğini sağlaması için İdris Bitlis'e açıkça sınırsız yetki veriyordu:

“Bu fermanlardan dilediğin kadar alâsin. Üzerini de kendin yazıp, bölgenin beylerine, emirlerine, aşiret ağalarına dağıtasın. Din için, devlet için, ülkenin sıhhat ve selameti için kanunlara uyup, bir savaş zamanı asker toplayarak orduya dâhil olmalarını sağlayasın”. (Yıldız, 1996:14)

İdris Bitlisi, Kürdistan'ın büyük bir bölümünü gezdi; Ermi, Esni, Suran, Sasun, Bitlis, İmadiye, Hasankeyf, Hizan, Cezire ve yirmi kadar başka bölgenin beyleri ile temas etti, Kürt liderlerini Osmanlıların tarafını tutmaları yönünde teşvik etti (İlhan, 2000:8). Kürt beylerinin desteklerinin mukabilinde Osmanlılar, beylerin kendi bölgelerindeki –babadan oğula geçen- haklarını tanımayı teklif ediyordu.

Bu şekilde bir *Soft Power*” (ya da Osmanlı siyasetindeki karşılığıyla “İstimale”) kullanımı özellikle askeri alanda somut sonuçlar verdi. 16. yüzyılın başında Safevilere karşı gerçekleştirilen ilk seferlerde, Kürt beylerinin desteği çok önemliydi. İdris Bitlisi'nin sayesinde gerçekleşen bu yayılma, Suran ve Cizre beylerinin sırasıyla Kerkük'ü ve Musul'u Osmanlılar adına almaları sonucunu verecekti (İlhan, 2008).

Kürt beyleri, Bıyıklı Muhammed Paşa'nın bölgedeki seferlerine de destek verdiler ve 1516'ta gerçekleşen, Safevilerin Güneydoğu Anadolu'daki hâkimiyetini kıran Koçhasır*** zaferinde merkezi rol oynadılar (Bruinessen, 1992: 144). Aziz Efendi'nin 17. Yüzyıl Kanunnamesi de Osmanlıların İran'a karşı savaşında Kürtlerin önemine işaret eder. Aziz Efendi, Van'ın ele geçirilmesini Kürt gözcülerinin rolüne bağlıyor ve Kanuni Sultan Süleyman'ın 16. yüzyıl sonlarında Tebriz'den geri çekilişinde Kürtlerin askeri bir faciayı önlediklerini öne sürüyordu. Hava Osmanlıların aleyhine dönmüşken;

“Ekrad beyleri Sultaniye yaylağından Bağdad taraflarına doğru çığır-lar açıp, ve asker-i mansurelerine kılavuz olup, Erdilan, Sulan, Dertne ve Derteng semtlerine vardıklarında dahi... kendilerine erzak ve

** Türkçe'de tam bir karşılığı olmayan *soft power*, bir iktidarın askeri değil; ekonomik, sosyal, kültürel ve ideolojik anlamda sahip olduğu gücü betimlemek için kullanılan terimdir. (Ç.N.)

*** Koçhasır bugünkü Mardin-Kızıltepe'dir.

mal getiren, asker-i İslam'ın ihtiyaçlarını karşılayan Ekrad ile karşılaştılar... Bağdad'a giren orduya çarhacılık yaptılar." (Aziz, 1985:14)

Bu "İstimalet" siyasetiyle, Kürt beylerine sadakatleri karşılığında belli bir otonomi sağlayan Osmanlılar (Bruinessen, 1992: 158-159), 1517'den itibaren Kürdistan'ın 2/3'ü kadarını kontrol ederek bölgedeki hâkim pozisyonlarını koruyabildiler.

Safevilerin Bitlis hanedanlığını himaye etmesini bu siyasi bağlam içine yerleştirmek gerekiyor. Öyle görünüyor ki, I. İsmail döneminde Doğu Anadolu'yu elde tutma çabaları kesin bir başarısızlık ile sonuçlandıktan sonra, Safeviler Osmanlıların Kürt beyleriyle arabuluculuk yapma siyasetini taklit etmeye çalıştılar. Genç Şerefhan'ın Safevilerin bu yeni politikasında merkezi bir role sahip olduğu görülüyor. Şerefhan, çok genç bir yaşta beri İranlılar tarafından Safevi yanlısı bir Kürt lider olmak üzere yetiştirilmişti. Kendisine Kürtlerin liderliğini belirten ünvanlar verilmişti; böylece Şerefhan diğer Kürt beylerini Safevi tarafına çekebilecekti. Hakikaten de, gençlik çağındaki Şerefhan'ın Kürtlerin kim olduğuna dair algısı Safevi bürokrasisi ile olan kapsamlı ilişkisine göre şekillenmişti. Kürtlerin ve Kürdistan'ın bu dışarıdan tanımlanışı Şerefhan'ın bir Kürdün kim olduğuna dair algısını açıkça biçimlendirdi. Hakan Özoğlu'nun işaret ettiği gibi, Şerefhan Kürdistan diye tanımladığı bölgenin hepsini gezmemiş ve Kürt diye tanımladığı kabilelerinin 'Kürtlüğü'nü incelememişti. Bunun yerine, büyük ihtimalle Kürt terimini Kürtlerin kim olduğunu çoktan belirlemiş İran imparatorluk idaresinden edinmişti (Özoğlu, 2004: 31). Bu İran siyaseti, İranlılar savaş alanında yenilince tamamen bitecek ve Şerefhan Osmanlılara sığınarak İranlıların hamiyetini terk edecekti.

Şerefname: Erken Milliyetçilik?

Şerefhan'ın kariyerinin ve 16. yüzyıldaki Kürt Anadolu'sunun politik durumunun bu betimlemesinden sonra, *Şerefname*'yi bir bağlama oturtmak ve Şerefhan'ın siyasi niyetlerini ortaya çıkarmaya çalışmak mümkün görünüyor.

Şerefname'nin girişi bölgede daha istilacı bir idare yaratmaya çalışan imparatorluk devletlerine hiç de örtük olmayan bir uyarı içeriyor:

"Ayrıca krallar, sultanlar ve diğer güçlü kuvvetli kimseler, çoğunlukla Kürdlerin ülkesine göz dikmemişler ve bu ülkeyi istila etmemişler, sürekli olarak işgal altında tutmamışlar; yalnız hediyelerini kabul etmekle ve sembolik bağlılıklarını sunmalarıyla yetinmişlerdir. Bunlar yurt sınırlarını savunmak için bir savaşa ya da bir çarpışmaya gittikleri zaman Kürdler de yanlarında hazır olurlar. Kürdistan'ı ve Kürd yurdunun diğer dağlık bölgelerini istila etmek fikri, zaman zaman bazı kralların ve sultanların aklından geçmişse de, bunlar da büyük sıkıntılara, çeşitli meşakkat ve güçlüklerle uğramışlar; sonra, büyük çabalar harcayarak girişmiş oldukları hareketten dolayı adamakıllı pişman olmuşlar... sahibi olan Kürdler geri vermişlerdir." (Şerefhan, 2006: 24)

Oysa müstakbel fatihlere sert bir uyarı yapan Şerefhan, aynı zamanda derebeyliğin tamamen kabul edilebilir ve normal bir durum olduğunu belirtiyor-

du. Bundan çıkarabilecek sonuç şu: siyasi otonomisini sürdürmeye çalışan Şerefhân, Osmanlı sahiplerini bölgeden tamamen çıkarmaya dair bir niyete sahip değildi.

Yine de tehditler yeterli değildi; Şerefhân, daha ziyade, Kürdistan'ın özel idari rejimini tarihi kullanarak meşrulaştırmaya çalışıyordu. Amir Hassanpour'un belirttiği gibi, Şerefhân Kürtlerin bir yönetme geleneğine sahip olan bir halk olduğunu göstermeye çalışmıştır. (Hassanpour, 2003: 112)

Şerefname'nin başında Şerefhân, Kürtlerin, özelde Kürt hanedanlarının, böylesine bir tarihini yazmasının gerekçesini sunar. Kürdistan hükümdarlarının tarihinin detaylı bir anlatımının yokluğundan yakınır ve şöyle der: “Bundan amacım, Kürdistan'ın genel hayatında aktif rol oynayan Kürd ailelerinin güzel anılarının perde altında gizli ve saklı kalmamasını sağlamak.” (Şerefhân, 2006: 13)

Kendini bu ‘hanedanlıkların içinden biri sayan yazarın böyle bir eseri kaleme almasında güçlü siyasi bir niyet olduğu açıktır: şerefli bir yönetme geleneğine sahip bir halkın üyesi olduğunu meşrulaştırmak. Gerçekten de *Şerefname*'nin düzenlenişi bu niyeti ele verir. Metnin ana gövdesi Kürdistan'ın hükümdarlarının tarihini anlatan dört safhaya bölünmüştür. İlk safha “saltanat bayrağını bağımsız olarak yükselten ve tarihçiler tarafından sultanlar ve krallar arasına dâhil edilen” (Şerefhân, 2006: 14) Kürdistan hükümdarlarına adanmıştır. İkinci safha “saltanat ve bağımsızlık iddiasında bulunmamış olmakla birlikte... tek başlarına kendi adlarına hutbe okutmuş ve para bastırılmış olan” (Şerefhân, 2006: 14) Kürt hükümdarlarını anlatır. Üçüncü safha “Kürdistan'ın diğer beylerini ve hükümdarlarını” (Şerefhân, 2006: 15) kapsar. Eserin son safhası ise “bu satırların yazarının babaları ve ataları olan Bitlis hükümdarları”nı (Şerefhân, 2006: 16) anlatır.

Kürdistan'ın çeşitli hükümdarlarının hanedanlık mitlerini kendi soyuyla ilişkilendirerek anlatan Şerefhân, ayrıca çeşitli tarihsel ve efsanevi figürlerin Kürt kökenli olduğunu iddia eder. Örneğin, Firdevsî'nin İran'ın tarihini başlangıcından İslami fethine kadar anlattığı epik şiiri *Şehname*'deki karakterlerden biri olan Rüstem bin Zal'ın Kürt kökenli olduğunu iddia eder:

Anlaşıldığına göre ‘Kürd’ adı, aşırı cesaretlerinden ötürü bir nitelik, bir lakap olarak kendilerine verilmiştir. Bunun kanıtı, geçmişteki ünlü kahramanların ve tanınmış yiğitlerin çoğunun, bu kahraman ulusun arasından çıkmış olmalarıdır.

Örneğin, Keykubad döneminde yaşayan ünlü kahraman Rüstem bin Zal onlardandır. Bu kahraman Sistan (Secistan) bölgesinde doğmuş olduğu için Rüstem-i Zabli diye ün yapmıştır. *Şehname*'nin yazarı şair Firdevsî, onu Rüstem-i Kürd diye tanıtmıştır.” (Şerefhân, 2006: 21)

Izady'nin çevirisinde belirttiğine göre Şerefhân'ın Rüstem'i böyle tarif etmesi, *Şehname*'de kullanılan Fars yazımındaki ‘kurd’ kelimesinin kahraman anlamına gelen ‘gurd’ olarak da okunuyor olmasından kaynaklanan bir yanlış okumanın sonucudur (Izady, 2005: 40). Fakat Özoğlu'nun doğru bir biçim-

de işaret ettiği gibi, Fars edebiyatının en zor eserlerinden biri olan *Şehname*'yi okuyan Şerefhan'ın 'gurd' kelimesini 'kurd' diye yanlış okuması mümkün müdür? Özoğlu'nun vardığı kesin olmayan sonuç ise Şerefhan'ın *Şehname*'nin metnini bilerek, kendi siyasi niyetine uydurmak üzere -yani üyesi olduğu Kürt toplumunu meşrulaştırmak üzere- manipüle ettiği (Özoğlu, 2004: 30).

Amir Hassanpour'a göre *Şerefhan*'ın yazıları "Kürtlerin ayrı bir devlete sahip olmaları iddiasına yönelik bilinçli bir çabanın kanıtıdır" (Hassanpour, 2003: 112). Hassanpour, Şerefhan'ın yazılarını padişahlara, Kürtlerin yüksek idari mevkilere sahip olmaması yönünde tavsiyeler veren Mustafa Ali gibi bazı devlet adamlarına yanıt olarak görüyor:

"Gerçekte, varsayalım ki, Tehemten-vari [Rüstem bin Zal-vari] bir kahramanlık ile ün sahibi olmuş ve... cesaret payandası... olan kahpe Kürt'ün yine de seccade-i hükümete geçmesi ve iki zıt taraf ona müracaat ettiğinde hakkı batıldan ayırt etmesi mümkün değildir. Bunun gibileri askeri teçhizat, silah, at bulabiliyorsa bu en iyi kısımdır." (Ali, 1979: 63)

Fakat *Şerefname*'nin Kürt devletliğini [*statehood*] ileri sürdüğünü savunan Hassanpour haklı mıdır? Elbette Şerefhan, Kürtlerin yönetme kapasitesine sahip bir halk olduğunu göstermek istiyordu; fakat Şerefhan'ın bir Kürt devleti fikrini ileri sürdüğünü savunmak zor görünüyor. Hassanpour'un çıkardığı sonuç Şerefhan'ın şu ifadesinin bir yorumundan kaynaklanıyor: "Kürt milletinde, ne kimse birbirini takip eder ve birbiriyle anlaşır ne de aralarında bir dayanışma vardır". Hassanpour'a göre, Şerefhan bu ifadeyle Kürtlerin birleşme yönündeki yetersizliğinden yakınır (Hassanpour, 2003: 113). Hassanpour'un yorumunda ima edilene göre, Şerefhan Kürtlerin 'bir devlete sahip olma hakkını' savunmalarından yakınıyor. Fakat bu ifadeyi bir yakınma olarak kabul etsek bile bu yakınma, muhtemelen Kürt emirliklerinin otonomisini zayıflatmaya çalışan belli Osmanlı yetkililerine karşı Kürt bey ve seçkinlerinin birleşme yönündeki yetersizliğinden kaynaklanmaktaydı. Bundan da öte, Osmanlı yöneticilerinin Kürtlerin otonomisini zayıflatma çabaları sadece Kürt beylerinin endişe kaynağı değildi; bu, imparatorluk idaresinin merkezindeki görevliler için de bir endişe kaynağıydı.

Aziz Efendi'nin 17. Yüzyıl'da yazılmış *Nasihatname* eseri bunun iyi bir örneğidir. Aziz Efendi, merkezi Osmanlı idaresini eleştirmekten ziyade, taşra yöneticilerini Kürt beylerinin otoritelerine hukuksuz bir biçimde tecavüz etmekle suçlar:

"Taşra yöneticileri açgözlülüklerinden bazılarını [Kürt beyleri] görevlerinden ettiler, bazılarını da sebepsiz infaz ettiler. Ötekiler memleketlerini terk etmeye zorlandılar ve görevinden edilme ya da infaz edilme korkusuyla yurtlarını terk ettiler; yerleri ahidnameye muhalif bir biçimde ya yöneticilerin yakınlarına verildi ya da muhalif ecnebiye." (Aziz, 1985: 14-15)

Bahsedilen 'ahidname', büyük olasılıkla, Kanuni Sultan Süleyman'ın 1530'lar-

da tebliğ ettiği, Osmanlıların Kürt beylerine yönelik siyasetini genel olarak çizen bir imparatorluk fermanıydı:

“Kanuni Sultan Süleyman babası Yavuz Sultan Selim zamanında Kızılbaşlara karşı cephe alarak müsbet ve hayırlı hizmetlerde bulunan ve şimdi de Devlete doğrulukla hizmetler ifa eden, bilhassa (Serasker-i Sultan İbrahim Paşanın) bu defaki İran seferine katılarak Kızılbaşların yenilmesinde yararlıklar gösteren Kürt beylerine, gerek Devlete karşı gösterdikleri öz kulluk ve dilâverlikleri karşılığı olarak ve gerek kendilerine vaki müracaat ve istirhamları göz önüne alınarak, her birinin öteden beri ellerinde ve tasarruflarında bulunan eyalet ve kaleler geçmiş zamandan beri yurtları ve ocaklıkları olduğu gibi ayrı ayrı beratlarla ihsan edilen yerleri de kendilerine verilip musarrıf oldukları eyaletleri, kaleleri, şehirleri, köyleri ve mezraları bütün mahsulleriyle, oğuldan oğula intikal etmek şartıyla kendilerine temlik ve ihsan edilmiştir. Bu münasebetle aralarında asla anlaşmazlık ve geçimsizlik çıkmamalı, dışarıdan müdahale ve taarruz edilmemelidir. Bu emr-i celile riayet edilecek, hiçbir suretle üzerinde kalem oynatılmayacak, hiçbir yeri değiştirilmeyecektir. Bey öldüğünde eyaleti kaldırılmayıp bütün hududu ile mülknâme-i Hümayun uyarınca oğlu bir ise ona kalacak, eğer müteaddid ise istekleri üzerine kale ve yerleri aralarında paylaşacaklardır. Uzlaşmazlarsa Kürdistan beyleri nasıl münasip görürlerse öyle yapacak ve mülkiyet yolu ile bunlara ebediyete kadar ila edeb-devran mutasarrıf olacaklardır. Eğer bey, varissiz, akrabasız ölmüşse o zaman eyaleti hariçten ve yabancılardan hiçbir kimseye verilmeyecek, Kürdistan beyleriyle görüşülüp ve ittifak edilip, onlar bölgenin beylerinden veya beyzadelerinden her kimi uygun görürlerse ona tevcih edilecektir.” (Sevgen, 1982: 42-43)

Bu yüzden, eğer Şerefhân'ın diğer Kürt beylerini birlik eksikliği yüzünden eleştirdiğini kabul ediyorsak bu, muhtemelen kanun ve örfi adetler dışında ve imparatorluk merkezinin bilgisi haricinde davranan yerel görevlilerin sistemi feshetmelerine yönelik bir itirazdı. *Şerefname*'ye bu bağlamda bakarsak, bunun aslında Osmanlı sistemi aleyhine bir itham olmadığı açıkça görülür.

Şerefhân, aslında Osmanlılardan ve Osmanlıların bölgeyi fethettikten sonra kurdukları sistemden coşkuyla bahsetmektedir. İlginç olan ise Şerefhân'ın Osmanlı iktidarının kuruluşuna ve İdris Bitlisi'nin buradaki rolüne yönelik yaklaşımıdır:

“Sultan'ın [I. Selim] ordusu, Tebriz'den Rum tarafına dönünce, düşünür İdris, Kürdistan beyleri adına yüce Sultanlık tahtına bir rapor sunarak Sultan'ın merhametinden, irsi görevlerini eskiden olduğu gibi kendilerine vermek lütfünde bulunmasını ve komutası altında hep birlikte Diyarbekir'e gidip Safevi Valisi Kara Han'ı oradan çıkarmak için başlarına Beylerbeyi rütbesinde olacak büyük bir şahsiyeti tayin etmesini dilediklerini bildirdi.

Sultan dileklerini olumlu karşılayarak şu cevabı verdi: “Kendi aralarından Kürdistan beylerinden ve hükümdarlarından, beylerbeyi görevini üzerine alabilecek ve bütün Kürd beylerinin boyun eğecekleri, komutası altında Kızılbaşlarla çarpışmaya ve onları ülkeden kovmaya gidecekleri birini seçsinler.

Bunun üzerine düşünür İdris bir rapor daha sunarak şöyle dedi: “Burada öznel birlikten fazla çokluk vardır; herkes ‘yalnız ben olayım, benden başkası olmasın’ diyor ve kimse kimseye itaat etmiyor. Yüce amaç, Kızılbaşların topluluğunu parçalamaya ve bir birliğini darmadağın etmeye yol açacak tedbirleri almak olduğuna göre, bu durumda, Sultanlık Sarayının adamlarından, bütün Kürd beylerinin itaat edecekleri ve emirlerine boyun eğecekleri birinin tayin edilmesi daha iyi olur; böylece bu iş en hızlı ve en iyi şekilde tamamlanır.

Bunun üzerine, Bıyıklı Mehmed diye tanınan Çavuşbaşı Mehmed Ağa'nın, Diyarbekir Eyaleti Beylerbeyi ve o eyaleti yabancıların elinden geri alıp egemenlik altına almayı amaçlayan Kürdistan Orduları Genel Komutanı olarak tayin edilmesi hakkında bir emirname çıktı.” (Şerefhan, 2006: 320)

Gerçekte olan biten buydu ya da değildi, önemli değil. Kürdistan'da Osmanlı iktidarının kurulmasına ve İdris Bitlisi'nin buradaki rolüne yönelik yaklaşım bu makalenin çerçevesi açısından önemlidir. Burada sunulan çerçeveye göre Kürdistan üzerindeki Osmanlı egemenliğinin Kürt beylerinin rızası ile kurulmuştur. İdris Bitlisi -Kürtlerin düşmanı olarak görülmesi bir kenara- örtük bir biçimde bilgeliği ve soğukkanlılığından dolayı takdir ediliyor.

Bunun da ötesinde, Şerefhan giriş kısmında Osmanlıları kendi memleketine emniyet getirdikleri ve kendisine *Şerefname*'yi yazma fırsatını sundukları için över:

“Derken, yaralı göğüslerin ve gönüllerin üzerine birdenbire, ilahi himmetin yeli esmeye, Tanrı'nın kutsal ışınlarının aydınlığı yayılmaya ve bu göğüsleri, bu gönülleri aydınlatmaya başladı; ve bu yüce şanlı Padişahın uğurlu adalet ve iyiliği sayesinde zulümler ortadan kalktı; arkasından, güçsüzlerin ve zavallıların gönülleri, evlerinde ve yurtlarında sükunete kavuştu; hayatları düzene girdi; reaya ve uyruklar, güvenlik beşikleri içinde, kaygısız olarak, eksiksiz bir mutluluğun zevkine ermeye başladılar.” (Şerefhan, 2006: 13)

Öyle görünüyor ki Hassanpour'un *Şerefname* değerlendirmesindeki en büyük hata eserin en önemli ikinci noktasını vurgulamamasıdır. Kürtler üzerine ve daha da önemlisi Kürtlerin yönetme alanındaki yeteneklerinin altını çizen bir eser olduğu kadar, *Şerefname* aynı zamanda açıkça Osmanlıların tarafını tutan bir çalımadır.

Fakat *Şerefname* sadece padişahı övmekten de öteye gitmektedir. Kürtleri Osmanlı padişahlarının sadık kulları olarak sunmaktadır. Burada merkezi olan Osmanlı ortodoksisi ile Kürtlerin dini yakınlığıdır. 16. yüzyılda İran ile

olan çatışma büyüyünce Osmanlı Devleti giderek artan bir şekilde Safevi hanedanlığı tarafından temsil edilen sapkın Şiiliğe karşı kendisini ortodoks İslam'ın (Sünniliğin) savunucusu olarak sunmaya çalıştı. Şerephan Osmanlı padişahını İslam'ın savunucusu ve 'bid'at ve sapıklığın' (Şii İslam) (Şerephan, 2006: 11) karşısında bir koruyucu olarak görmektedir. Böylece, Şerephan Kürtleri ideolojik ayrışmadaki doğru yere yerleştirmektedir:

“Kürd topluluklarının çoğunluğu Sünni'dir ve İmam-ı Şafi-i - Allah'ın rahmeti üzerine olsun - mezhebine bağlıdır. İslam şeria-tıyla hareket etmekte, yaradılmışların efendisi olan Hazreti Muham-med'in - onun ve büyük al ve ashabının üzerene salât ve selam ol-sun - sünnetine ve doğru yolu gösterici büyük halifelerin yoluna uy-maya yönelmekte sağlam azimleri vardır. Bundan ötürü, bakarsın onlar, namaz, hac, zekât ve oruç gibi dinin esaslarını kendileri öğ-reten İslam bilginlerinin sözlerine uyar; çünkü onların bu işlere bü-yük tutkusu ve sağlam bağlılığı vardır.” (Şerephan, 2006: 20)

Bununla birlikte, Şerephan, Kürt ulusal efsanelerini Osmanlı hanedanlığının efsanelerine bağlamaktadır. Örneğin, Kürtlerin bölünmüşlüğü'nün sebebini açıklarken -Osmanlıların kendi soylarından geldiğini iddia ettikleri- efsanevi Türk lider Oğuz Han ile Hz. Muhammed'e giden Han'ın heyetindeki bir Kürt soylusunu birbirine bağlayan bir hikâyeye anlatmaktadır (Şerephan, 2006: 22). Muhtemelen daha da önemlisi, ilk yıllarından beri Osmanlı Devletinde bir Kürt varlığının mevcut olduğu iddia edilmektedir:

“Önceleri Bursa şehrinde müderris olan, sonra Osmanlı Sultanı Orhan'ın sadrazamı olup Hayreddin Paşa adıyla ün yapan Mevlana Tacedin-i Kürdi de yine Kürd'dü.” (Şerephan, 2006: 2)

Bu ulusal mitler günümüz etno-politiğinin bir biçimi olduğu için özellikle ilginçtir. Fakat bu etno-politik ayrı bir kimliği öne süren bir milliyetçi mobilizasyon değildi. Bunun yerine etno-politik, Kürtler ile ortodoks İslam'ın koruyucusu olan Osmanlı hanedanlığı arasındaki ilişkiyi göstermek için kullanılıyordu ve bu etno-politik Türkî gelenekle bağlantılıydı

Sonuç

Metnin seçici bir okuması yapılırsa ya da metne günümüz bakış açısının ideolojik arka planıyla yaklaşılsa, *Şerefname*'nin altında yatan politik misyon çok kolay biçimde yanlış anlaşılabilir. Bunun sonucunda, Amir Hassanpour örneğinde olduğu gibi, *Şerefname*, içinde milliyetçi bir mesaj barındıran proto-milliyetçi bir tarih biçimine dönüşür. Hassanpour'a göre, Şerefname, Kürtlerin bir yönetme geleneğine sahip olduğunu iddia eden bir eser olsa da, metin hiçbir şekilde Kürtlerin bir devlete sahip olması gerektiğini önermez – modern ulus-devlet konsepti ancak Fransız devriminden (Kürt örneğinde ise 1918'den sonra) sonraki milliyetçilik döneminde gerçekleşebilirdi. Ayrıca, etnik politikalar, Doğu Anadolu'da Osmanlı iktidarını savunmak ve bir anlamda Şerephan'ın kendisinin Osmanlı tarafına sığınmasını meşrulaştırmak için seçici bir biçimiyle yürütülüyordu. *Şerefname*, bölge olarak periferide (sınırdan) kalan fakat kendini Osmanlı siyasal sistemi içinde gören seçkin bir

grubun görüşlerini temsil ediyor. *Şerefname* 1597 yılında tamamlandıktan sonra, kendi saltanatlarının tarihini detaylarıyla ekleyecek olan Kürt beyliklerinin hükümdarları tarafından çok sayıda kopyası sipariş edildi (Soltani, 2006). Bu durum, *Şerefname*'nin Kürt beylerinin grup kimliğinin bir ifadesi olduğunu doğrulasa da; böyle bir iddiada bulunacak kadar tarihe sahip aristokrat bir halkın, aynı zamanda Osmanlı sistemine sadık kalan bir grup olduğu da görülmektedir. Kürt kimliğine yönelik bu yaklaşımın Kürtçe konuşan sıradan köylüleri içermesi ise olasılık dışı gözükmektedir.

İngilizceden çeviren: Alp Kanlı

Kaynakça

- Ali, Mustafa. 1979. *Mustafa Ali's Counsel for sultans of 1581*. Wein: Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- Aziz. 1985. *Kanun-name-ı Sultani li 'Aziz Efendi*. Harvard: Harvard University.
- Bitlisi, Prince Sharaf al-Din. 2005. *The Sharafnama Or the History of the Kurdish Nation*. Translated by M.R Izady. California: Mazda, 40.
- Bruinessen, M van. 1992. *Agha, Shaikh and State*. New York: Zed Books.
- Bruinessen, M van. 2003. "Ehemdi Xani's Men u Zin and Its Role in the mergeance of Kurdish National Awareness." A Vali. (ed.) *Essays on the Origins of Kurdish Nationalism* Mazda Publishers, 40-57.
- Bruinessen, M van, & H Boeschoten. 1988. *Evlîya Çelebi in Diyarbakır*. Leiden: Brill.
- Hassanpour, Amir. Jul-Aug 1994. "The Kurdish Experience ." *Middle East Report*, no. 189. 2-7.
- Hassanpour, Amir. 2003. "The Making of Kurdish Identity: Pre-20th Century Historical and Literary Sources." A Vali. (ed.) *Essays on the Origin of Kurdish Nationalism*. Mazda Publishers, 106-162.
- İlhan, M M. 2000. *Amid (Diyarbakır)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basimevi.
- Imber, C. 2002. *The Ottoman Empire 1300-1650*. London: Palgrave.
- Jwadih, W. 1960. *The Kurdish Nationalist Movement: Its Origins and Development*. Syracuse University.
- Kendal. 1993. "The Kurds Under the Ottoman Empire." G. Chailand. (eds.) *A People without a Country; The Kurds and Kurdistan*. Zed Books Ltd.
- Khalifa, Mustafa ibn Abdullah Katib Chalabi Haji. 1837. *Kashf al-zumun*. G Fluegel. (ed.) Vol. II. Lepizig. . Entry 2230
- MacDowall. 2000. *A Modern History of the Kurds*. London: I.B Tauris.

- Menage, V L. January 15 2008. "Bidlisi, Idris." *Encyclopaedia of Islam*. P Bearman, Th. Bianquis, C E Bosworth, E van Donzel & W P Heinrichs. (eds.) Brill online.
- Murphey, R. 2003. *Ottoman Warfare 1500-1700*. London: Routledge.
- Naficy, Said. January 15 2008. "Bidlisi, Sharaf al-Din Khan, commonly known as Sharaf Khan." *Encyclopaedia of Islam*. P. Bearman, Th. Bianquis, C E Bosworth, E van Donzel & W P Heinrichs. (eds.) Brill Online,
- Özkırımlı, U. 2000. *Theories of Nationalism* London: Palgrave.
- Özoğlu, H. 2004. *Kurdish Notables and the Ottoman State*. Albany: The State University of New York.
- Sevgen, N. 1982. *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Türk Beylikleri: Osmanlı Belgeleri ile Kürt Türkleri Tarihi*. S K Şerefoğlu & H K Türközü. (ed.) Ankara:Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Soltani, Anwar. 2006. "The Sharafname of Bitlisi: manuscript copies, translations and appendixes." *International Journal of Kurdish Studies*.
- Şerefname. 2006. *Şerefname Kürd Tarihi*. İstanbul: Deng Yayınları.
- Yıldız, H. 1996. *XX. Yüzyıl Başlarında Kürd Siyaseti ve Modernizm*. İstanbul: Nujen Yayınları.

